Joanna PRZYBYLSKA*

KREACJA I ROZWÓJ RYNKU KSIĄŻKI W POLSCE W LATACH 1996-2003

Wstęp

Jeszcze piętnaście lat temu sfera kultury, podobnie jak inne gałęzie gospodarki, podlegała rygorom gospodarki planowej, była scentralizowana i dominowała w niej własność państwowa. Po 1989 r. w Polsce rozpoczęły się procesy urynkowienia działalności kulturalnej i objęły znaczną część dziedzin kultury. Dziś tzw. rynki kultury, do których zaliczamy rynek fonograficzny, kinematografii, książki, prasy, radia i telewizji, tworzą wielki sektor, który pobudza wzrost gospodarczy nie tylko na poziomie krajowym, ale i regionalnym.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie i ocena rozwoju jednego z rynków kultury, tj. rynku książki w Polsce, z uwzględnieniem jego organizacji. W opracowaniu zostaną także zaprezentowane instrumenty stosowane przez państwo na rynku książki oraz poddany zostanie osądowi ich wpływ na sytuację we wspomnianym sektorze kultury.

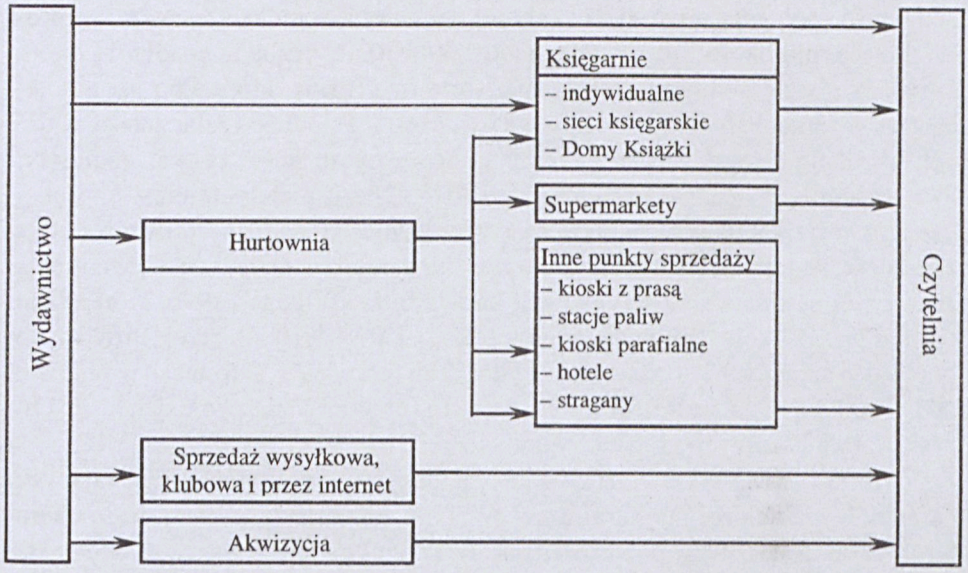
1. Wydawnictwa i ich pozycja na rynku książki

Rozważania dotyczące polskiego rynku książki należy rozpocząć od zwrócenia uwagi na fakt, że jednym z istotnych problemów w realizacji podjętego tematu jest brak jednolitej informacji o produkcji wydawniczej. Statystyka publiczna dotycząca tego zagadnienia opracowywana jest na podstawie danych zbieranych przez Bibliotekę Narodową, które często są niekompletne. Innym ośrodkiem, zajmującym się badaniem rynku książki, jest Centrum Informacji o Książce, które z kolei „czerpie" wiedzę głównie z przeprowadzanych ankiet. Z tego też

* Joanna Przybylska, dr, Katedra Finansów Publicznych, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu.

względu podawane informacje często mają charakter nie tylko subiektywny, ale i szacunkowy. Ponadto od 1996 r. ukazują się na łamach „Rzeczpospolitej" wyniki badań rynku książki, prowadzone przez Ł. Gołębiewskiego.

Podmioty występujące na rynku książki, wzajemne powiązania między nimi oraz kanały dystrybucji książek zostały przedstawione na poniższym wykresie.

Kanały dystrybucji na rynku książki

Pierwszą grupą podmiotów funkcjonujących na rynku książki są wydawnictwa. W tabeli 1 zamieszczono dane dotyczące liczby wydawnictw, działających na polskim rynku książki w latach 1996-2003.

Tabela 1

Liczba wydawnictw w Polsce w latach 1996-2003

Wydawnictwa	I 1996	II 1997	I 1998	III 1999	IV 2000	VI 2001	VI 2002	VI 2003
Zarejestrowane	6900	8400	10 700	13 000	15 000	16 890	17 000	18 000
Aktywne	400	500	1 800	2 500	3 000	3 000	3 000	2 500

Uwaga: Zawarte w tabeli dane są wielkościami szacunkowymi.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie pozycji autorstwa Ł. Gołębiewskiego: *Panują na rynku książki*, „Rzeczpospolita" 1996, nr 23, s. 1; *Rosną zyski i obroty*, „Rzeczpospolita" 1997, nr 32, s. 1; *Większe zyski, mniej książek*, „Rzeczpospolita i Książki" 1998, nr 21, s. 1; *Wzrost zahamowany*, „Rzeczpospolita" 2000, nr 58, s. A8; *Rynek książki w Polsce 2001*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2001, s. 37; *Rynek książki w Polsce 2002*, t. 1: *Wydawnictwa*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2002, s. 43; *Rynek książki w Polsce 2003*, t. 1: *Wydawnictwa*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2003, s. 39; *Kolejny rok cięcia kosztów*, „Rzeczpospolita" 2001, nr 114, s. A6.

Analizując powyższe dane w odniesieniu do lat 1996-2003, stwierdzamy wyraźny wzrost liczby zarejestrowanych wydawnictw. Według danych Biura ISBN Biblioteki Narodowej w połowie 2003 r. w Polsce zarejestrowanych było około 18 tys. tych podmiotów. Liczba ta jest jednak mocno zawyżona i nie odzwierciedla faktycznej liczby wydawnictw, działających na polskim rynku[1]. Z kolei w latach 2000-2002 według danych Centrum Informacji o Książce aktywną działalność (polegającą na wydawaniu co najmniej dwóch książek w roku) prowadziło jedynie około 3 tys. wydawnictw. W 2003 r. liczba ta spadła do około 2,5 tys. Pozostałe podmioty to tzw. martwe dusze (firmy, które albo już nie istnieją, albo zaniechały działalności wydawniczej)[2]. Tak duże rozbieżności w danych wynikają z tego, że Biblioteka Narodowa rejestruje wszystkie podmioty, które wystąpiły o nadanie im numerów ISBN[3]. Nie istnieje natomiast inny mechanizm weryfikacji, pozwalający na stwierdzenie, które firmy prowadzą stałą działalność wydawniczą. Warto jednak w tym miejscu dodać, że koncentracja działalności na omawianym rynku jest bardzo duża. W latach 1995-2000 udział w rynku grupy około 150 wydawnictw (około 1% wszystkich zarejestrowanych i około 5% uznanych za aktywne) wynosił blisko 95%[4]. Natomiast w połowie 2003 r. 200 największych firm wydawniczych (około 8% aktywnie działających) uzyskiwało 98% przychodów na rynku książki[5].

Do 1998 r. rosła także liczba osób pracujących w podmiotach działających w branży wydawniczej i poligraficznej. W 1996 r. w branży tej pracowało około 90 tys. osób, a w 1998 r. ponad 101 tys. W kolejnych latach liczba ta podlegała wahaniom i w 2002 r. działalnością wydawniczą i poligraficzną zajmowało się ponad 93 tys. osób. Warto dodać, że w latach 1996-2001 udział tej grupy pracujących w ogólnej liczbie osób zatrudnionych w przemyśle systematycznie rósł – z poziomu 2,85% w 1996 r. do 4,07% w 2001 r. W 2002 r. udział ten nieco się zmniejszył i wyniósł 3,82%[6].

Tabela 2 prezentuje dane charakteryzujące „podaż" polskiego rynku książki, tj. liczbę tytułów oraz wielkość nakładów książek w poszczególnych latach[7].

---

[1] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2003*, t. 1: *Wydawnictwa*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2003, s. 39.

[2] Ł. Gołębiewski, *Wzrost zahamowany*, „Rzeczpospolita" 2000, nr 58, s. A8.

[3] Nadanie numeru ISBN uprawnia do zastosowania „zerowej" stawki w podatku od towarów i usług w odniesieniu do oznaczonych nim pozycji książkowych i czasopism.

[4] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2000*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2000, s. 43.

[5] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2003*, t. 1: *Wydawnictwa*, s. 39.

[6] Pracujący w gospodarce narodowej, roczniki za lata 1996-2002, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1997-2003, tabl. 2, s. 32-36.

[7] Dane zawarte w tabeli 2 pochodzą z dwóch źródeł: roczników statystycznych oraz badań przeprowadzonych przez Ł. Gołębiewskiego. Różnica w podanych wielkościach wynika z faktu, że dane zawarte w rocznikach pochodzą z Biblioteki Narodowej, której statystyka

Tabela 2

Produkcja książek w Polsce w latach 1996-2003

Wyszczególnienie	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Dane według roczników statystycznych								
Liczba tytułów	14 104	15 996	16 462	19 192	21 647	19 189	19 246	20 681
Nakład globalny (w mln egz.)	80	94	85	78	103	74	68	81
Nakład przeciętny	5 693	5 858	5 163	4 069	4 749	3 877	3 512	3 875
Dane według Ł. Gołębiewskiego								
Liczba tytułów	19 000	21 000	24 000	24 500	25 700	24 420	22 960	22 430
Nakład globalny (w mln egz.)	118	131	150	156	159	153	142	134
Nakład przeciętny	6 210	6 238	6 250	6 367	6 167	6 274	6 165	5 956
Przychody (w mln zł)	930	1 240	1 450	1 730	1 950	2 100	2 080	2 090
Nominalny wzrost przychodów (w %)	45	33	17	19	13	8	–1	1
Realny wzrost przychodów (w %)	26	18	0	12	3	2	–3	–1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie roczników statystycznych kultury za lata 1997-2002, GUS, Warszawa 1998-2003, s. 7-11 oraz Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2003*, t. 2: *Dystrybucja*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2003, s. 24-27; Rocznik Statystyczny Kultury w 2003 roku, GUS, Warszawa 2004, wydawnictwo elektroniczne, www.stat.gov.pl.

Jak wynika z danych zawartych w tabeli 2, mimo pewnych różnic w świetle wykorzystanych źródeł, lata 1996-1997 były okresem dynamicznego rozwoju rynku książki w Polsce. W 1996 r. nominalna wartość przychodów na rynku wzrosła o 45% w stosunku do roku poprzedniego, a po uwzględnieniu inflacji wzrost ten wyniósł 26%. W 1997 r. przychody wydawnictw wzrosły nominalnie o kolejne 33% i osiągnęły wartość 1,24 mld zł. W tym samym roku o 10,5% wzrosła liczba oferowanych przez wydawnictwa tytułów, a globalny nakład wzrósł o 11% w porównaniu z rokiem 1996.

---

opiera się na tzw. egzemplarzach obowiązkowych, czyli liście książek nadesłanych w danym roku przez wydawców do archiwum narodowej książnicy. Wielu wydawców ignoruje jednak ustawowy obowiązek przekazywania egzemplarzy obowiązkowych wydawanych przez nich książek, nałożony na nich ustawą z dnia 7 listopada 1997 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych (DzU nr 152, poz. 722). Dane podawane przez Ł. Gołębiewskiego zostały zgromadzone metodą ankietową. Autorka uznaje dane z drugiego źródła za bardziej wiarygodne i one zostaną skomentowane. Problem ten był sygnalizowany już dużo wcześniej, por. W. Adamiec, *O rynku wydawniczo-księgarskim*, w: *Komercjalizacja w kulturze. Szanse i zagrożenia*, red. S. Golinowska, Instytut Kultury, Warszawa 1992, s. 82.

Bardzo dynamiczny wzrost sprzedaży książek, jaki można było zaobserwować w latach 1995-1997, został zahamowany w 1998 r. Przychody wydawnictw osiągnęły bowiem wówczas 1,45 mld zł – nominalny wzrost przychodów wyniósł 17%. W dużym stopniu wzrost przychodów pokrywał się ze wzrostem cen książek. Mimo zwolnienia tempa wzrostu przychodów na rynku książki wydawcy dość znacznie zwiększyli w 1998 r. liczbę oferowanych tytułów i globalny nakład książek – obie wielkości były wyższe o 14% od analogicznych wielkości z roku 1997.

Niewielki wzrost produkcji wydawniczej w 1999 r. (jedynie o 4%) wiązał się natomiast ze zjawiskiem nadmiernej podaży książek. Rokrocznie bowiem ukazywało się na polskim rynku książki blisko 20 tys. tytułów, z czego 13-15 tys. stanowiły pierwsze wydania. „Nadprodukcja" utrzymywała się na poziomie 20--30%. W związku z tym niektórzy wydawcy świadomie ograniczali produkcję wiedząc, że rynek nie będzie w stanie wchłonąć tak wielkiej liczby książek. Wpływ na ograniczenie produkcji wydawniczej w 1999 r. miała także niewydolność systemu dystrybucji i upadłość kilku znaczących hurtowni książek[8].

W 1999 r. ograniczeniu podaży książek towarzyszył dynamiczny wzrost sprzedaży podręczników szkolnych. Zapoczątkowanie w 1999 r. reformy oświaty spowodowało bowiem ogromny wzrost zapotrzebowania na nowe podręczniki, zmniejszając jednocześnie obroty na wtórnym rynku książek szkolnych. Sprzedaż podręczników wzrosła szybciej niż pozostałych książek, a ich udział w rynku wyniósł 26,8%[9].

W 2000 r. wydawcy, po raz pierwszy od 1992 r., mieli duże kłopoty z uzyskiwaniem płatności od swoich odbiorców, co znalazło odzwierciedlenie w ograniczeniu produkcji. Wielkość nakładów wzrosła zaledwie o 1,9% w porównaniu z rokiem 1999. Średni nakład książki zmniejszył się o 3,1% i wyniósł 6167 egzemplarzy. Szacuje się, że ponad 35% książek nie znajduje nabywców[10]. Przychody ze sprzedaży książek w wartości nominalnej były wyższe o 13% niż w 1999 r., natomiast po uwzględnieniu inflacji wzrost ten wyniósł zaledwie 3%.

Rok 2000 był drugim rokiem reformy oświaty. Sprzedaż podręczników szkolnych wzrosła o 24,4%, a wartość sprzedanych podręczników wynosiła 30% obrotów na polskim rynku książki. Zdaniem Ł. Gołębiewskiego można wysunąć wniosek, że ogromna podaż podręczników i wzrost popytu na nie zahamowały rozwój innych sektorów rynku wydawniczego. W 2000 r. sprzedaż książek pozapodręcznikowych była niższa o 4% niż rok wcześniej[11].

---

[8] M. Pacut, *Rynek książki w Polsce w drugiej połowie lat 90*, „Handel Wewnętrzny" 2002, nr 1, s. 49-50; Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2000*, s. 17, 19-20.

[9] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2000*, s. 28-29.

[10] Ibidem, s. 23.

[11] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2001*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2001, s. 18, 22-23, 25, 27.

Rok 2001 można określić mianem „roku bestsellerów". Od wielu lat w Polsce pojedyncze tytuły nie osiągnęły tak dużych nakładów, jak cztery kolejne tomy *Harry'ego Pottera* (ponad 1,55 mln egz.) czy dwie powieści Helen Fielding (ponad 500 tys. egz.). Wspomniane książki miały niewątpliwie wpływ na sytuację rynku wydawniczego w 2001 r. i złagodziły symptomy nasilającego się kryzysu[12].

W 2001 r. wydano 153 mln książek, co oznacza spadek produkcji o 3,3% w stosunku do roku 2000. Był to pierwszy od początku lat dziewięćdziesiątych rok, w którym zmniejszył się łączny nakład. Mniejsza była też liczba wydanych tytułów. W. Adamiec i B. Kołodziejczyk za główne przyczyny takiej sytuacji na rynku książki uważają: pogarszającą się płynność finansową wydawnictw, gwałtowne zmniejszenie się rynków zbytu, spowodowane upadkiem kilku znaczących dystrybutorów, ostrożniejsze szacowanie nowych nakładów oraz duże zapasy niesprzedanych książek, wydrukowanych w latach poprzednich[13].

W 2001 r., pomimo ograniczenia przez wydawców produkcji książek i liczby oferowanych tytułów, nastąpił wzrost przychodów ze sprzedaży książek. Zwiększenie przychodów wydawców związane było z wyprzedażą zapasów książek. Wydawcy ograniczyli nakłady, dostosowując je do oczekiwań klientów, i sprzedali sporą część przecenionych zapasów książek wyprodukowanych w latach poprzednich. Takie działanie z jednej strony doprowadziło do uwolnienia magazynów od ton makulatury, ale z drugiej strony ograniczyło rynki zbytu na następne miesiące[14].

Rok 2002 określa się mianem roku stagnacji. Wydawcy ograniczyli liczbę nowości, ostrożnie szacowali nakłady. Był to drugi rok z rzędu, w którym ograniczona została produkcja wydawnicza. Globalny nakład zmniejszył się o 7,2%, a liczba oferowanych tytułów o 6% w porównaniu z rokiem 2001. Wartość wszystkich sprzedanych książek osiągnęła poziom 2,08 mld zł, co oznacza 1% spadku w porównaniu do nominalnej sprzedaży z 2001 r.[15]

W 2003 r. nastąpił minimalny wzrost przychodów ze sprzedaży książek, które były wyższe zaledwie o 0,5% od osiągniętych w 2002 r. Ponownie jednak ograniczona została liczba wydanych tytułów, która zmniejszyła się o 2,3% w stosunku do 2002 r., oraz średni nakład, który był niższy o 3,4% od osiągnię-

[12] Ibidem, s. 23-25.

[13] W. Adamiec, B. Kołodziejczyk, *Rynek książki w Polsce*, Komisja Wydawnictw Elektronicznych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, „Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy" 2001, nr 28, http://ebib.oss.wroc.pl/2001/28/adamiec.htm/.

[14] Ibidem oraz Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2002*, t. 1: *Wydawnictwa*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2002.

[15] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2003*, t. 1: *Wydawnictwa*, s. 35-40.

tego rok wcześniej. Mniejszą produkcję równoważyła w pewnym stopniu wyprzedaż po obniżonych cenach zapasów książek z magazynów[16].

2. Dystrybucja na polskim rynku książki

2.1. Rynek sprzedaży hurtowej

Przed 1989 r. Składnica Księgarska wraz z Domem Książki miały praktycznie monopol na dystrybucję książek. Obecny rynek hurtowy książek zaczął kształtować się z początkiem 1993 r., po tym, jak ogłoszona została upadłość Składnicy Księgarskiej. Od 1997 r. wszystkie hurtownie, poza Składnicą Księgarską, są firmami prywatnymi. W 1997 r. udział hurtowni w rynku książki wynosił około 70%[17].

Ważnym wydarzeniem 1998 r. było rozpoczęcie procesu konsolidacji branży hurtowników książek. W latach 1997-1998 w Polsce działało 550 hurtowni książek. Według Ł. Gołębiewskiego należy oczekiwać, że w ciągu 5 lat na rynku pozostanie 80-100 hurtowni, działających na rynkach lokalnych oraz trzy sieci ogólnopolskie[18].

W 1999 r., pomimo złej sytuacji księgarń i rosnącej sprzedaży bezpośredniej, duże hurtownie książek zaczynały odgrywać coraz ważniejszą rolę na polskim rynku książki. Coraz częściej hurtownie zaopatrywały nie tylko księgarnie, ale także supermarkety i odbiorców instytucjonalnych, takich jak szkoły, przedszkola, biblioteki. Zapoczątkowany w 1998 r. proces konsolidacji postępuje bardzo szybko[19].

Niska rentowność sprzedaży hurtowej, długie terminy rozliczeń z księgarniami i duże rozdrobnienie rynku to najważniejsze powody, które pod koniec 2000 r. doprowadziły do głębokiego kryzysu dystrybucji hurtowej w Polsce. Ogłoszono upadłość hurtowni Liber, jednej z pierwszych prywatnych firm księgarskich w Polsce powstałych po 1989 r., następnie upadły dwie duże sieci – Kwadro i Światowid[20]. Przyczyną kryzysu na rynku hurtowym jest także fakt, że choć hurtownie zaopatrują bezpośrednio swoich odbiorców (np. szkoły, biblioteki), to ich głównym odbiorcą (ponad 90%) pozostają księgarnie. Malejący udział księgarń w rynku sprzedaży detalicznej także negatywnie wpływa na wielkość sprzedaży przez hurtownie.

---

[16] Ł. Gołębiewski, *Kolejny rok cięcia kosztów*, „Rzeczpospolita" 2001, nr 114, s. A6.

[17] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 1998*, Wydawnictwo Herbud s.c., Warszawa 1998, s. 96-99.

[18] Ibidem, s. 97.

[19] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2000*, s. 191, 195.

[20] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2001*, s. 297, 299, 303, 306-307.

W pierwszej połowie 2001 r. można było zaobserwować „niebezpieczne" dla hurtowni zjawisko wzrostu bezpośrednich zakupów, dokonywanych przez księgarnie od wydawców. Wielu księgarzy nawiązało kontakty z wydawcami, uzyskując w ten sposób wyższe rabaty i często szybsze dostawy nowości. W 2001 r. na polskim rynku książki działało około 300 hurtowni książek. Blisko 86% obrotów na rynku sprzedaży hurtowej realizowało 20 największych z nich[21].

W 2002 r. „hurt" księgarski odczuł skutki recesji gospodarczej bardziej niż jakikolwiek inny segment rynku książki. Kilka znaczących firm ogłosiło upadłość, a wiele z tych, które nadal funkcjonują, albo są obciążone kredytami albo znacząco zmniejszyło sprzedaż, redukując koszty i zakres działalności. Przychody hurtowni ze sprzedaży książek zmniejszyły się aż o 16,2% w porównaniu z rokiem 2001, co spowodowało spadek udziału tej metody dystrybucji w rynku z około 45-47% do poniżej 40%. Przyczyną takich zmian jest to, że coraz częściej wydawcy rezygnują z pośrednictwa hurtowni. Niestabilna sytuacja hurtowników sprawia, że wydawcy tracą do nich zaufanie i próbują bezpośrednio docierać do księgarni, supermarketów, korzystają z pośrednictwa klubów wysyłkowych[22].

2.2. Rynek sprzedaży detalicznej

W tabeli 3 przedstawiono dane dotyczące udziału poszczególnych metod dystrybucji w obrotach na rynku sprzedaży detalicznej książek w Polsce w latach 1998-2002.

Główną metodą dystrybucji książek na rynku detalicznym jest ich sprzedaż poprzez księgarnie. Z danych zawartych w tabeli 3 wynika jednak, że księgarstwo przeżywa w Polsce poważny kryzys. Począwszy od 1994 r. księgarnie systematycznie tracą udział w obrotach na rynku książki. W 1998 r. wynosił on 57%, a w 2002 r. już tylko 41%. Największy spadek udziału księgarń w sprzedaży detalicznej nastąpił w 1999 r.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że wspomniany spadek udziału księgarń w obrotach na rynku książki dotyczy przede wszystkim księgarń indywidualnych. Stałym problemem tych podmiotów jest brak płynności finansowej i zaleganie z zapłatą za sprzedane już książki[23]. Ze sprzedażą księgarską związane jest także zjawisko narastających zapasów. Szacuje się, że około 38-40% asorty-

[21] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2002*, t. 2: *Dystrybucja*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2002, s. 11-12.

[22] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2003*, t. 2: *Dystrybucja*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2003, s. 11-12.

[23] J. Walewska, *Raport o księgarstwie*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2000, s. 12.

mentu polskich księgarń indywidualnych pozostaje w sprzedaży dłużej niż 6 miesięcy[24].

Tabela 3

Udział poszczególnych metod dystrybucji w obrotach na rynku sprzedaży detalicznej książek w Polsce w latach 1998-2002 (w %)

Wyszczególnienie	1998	1999	2000	2001	2002
Księgarnie, w tym:	57	49	48	43	41
– indywidualne	42	34	34	29	26
– sieci księgarskie	5	6	7	8	10
– Domy Książki	10	9	7	6	5
Sprzedaż wysyłkowa i klubowa	24	26	26	29	30
Akwizycja	9	14	15	17	17
Supermarkety	5	7	7	7	8
Pozostałe metody dystrybucji	5	4	4	4	4
Ogółem	100	100	100	100	100

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2003*, t. 2: *Dystrybucja*, s. 90-91.

Konkurencją dla małych księgarń indywidualnych stały się sieci księgarskie. W Polsce powstały tylko dwie ogólnopolskie sieci: Empik – niekwestionowany lider na rynku księgarstwa detalicznego (50 księgarń) i Matras (70 księgarń). Wyjątkiem są sieci lokalne, wywodzące się ze struktur dawnego Domu Książki, które podzielają los księgarń indywidualnych[25].

Z roku na rok systematycznie rośnie także sprzedaż bezpośrednia książek. Najważniejszą nową metodą dystrybucji książek są kluby oraz sprzedaż wysyłkowa, prowadzona przez wydawnictwa. W 2002 r. ten kanał dystrybucji książek obejmował już jedną trzecią rynku sprzedaży detalicznej. Wzrost znaczenia sprzedaży bezpośredniej był możliwy również dzięki szybkiemu rozwojowi sprzedaży akwizycyjnej. Znaczący wzrost sprzedaży z wykorzystaniem sieci akwizytorów nastąpił w 1999 r., na skutek wprowadzenia reformy oświaty i rozbudowy w związku z tym bezpośrednich form dystrybucji w wydawnictwach edukacyjnych[26].

Od 1997 r. znaczącym partnerem dla hurtowników i wydawców stały się ponadto supermarkety. Wówczas bowiem zaczęły powstawać w Polsce duże sieci,

[24] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2000*, s. 234.

[25] W. Humel, *Spółka pracownicza szansą przetrwania profesjonalnej księgarni. Przypadek Domu Książki w Koszalinie*, w: *Rynek w kulturze*, red. S. Golinowska, Instytut Kultury, Warszawa 1993; Ł. Gołębiewski, *Czas wielkich sieci*, „Rzeczpospolita" 2001, nr 2, s. A10.

[26] Ł. Gołębiewski, *Rynek książki w Polsce 2001*, s. 390.

np. Hit, Real, Auchan i inne. W połowie 1998 r. było niespełna 30 supermarketów prowadzących dział z książkami, a w połowie 2002 r. – już ponad 100. Obecnie udział supermarketów w obrotach na rynku sprzedaży detalicznej książek wynosi 8%[27].

Udział pozostałych kanałów dystrybucji książek na rynku detalicznym pozostaje niezmienny w ostatnich latach i wynosi 4%. Do grupy tej zaliczamy sprzedaż książek w kioskach z gazetami, antykwariatach, na stacjach benzynowych, w hotelach i punktach gastronomicznych, na straganach oraz sprzedaż książek za pośrednictwem internetu.

3. Ingerencja państwa w funkcjonowanie rynku książki

W 1993 r. książka została uznana za jeden z priorytetów polityki kulturalnej państwa[28]. Uzasadnieniem dla ingerencji państwa w funkcjonowanie rynku książki są głównie takie motywy, jak: promowanie i ochrona rodzimej twórczości oraz dążenie do zmniejszenia bariery cenowej w dostępie konsumenta do książki[29].

Głównym instrumentem państwa stosowanym na rynku książki jest preferencyjne traktowanie tego rynku w podatku od towarów i usług. Do końca 2000 r. stawkę 0% tego podatku stosowano do sprzedaży w kraju oraz zakupów importowych wobec takich pozycji, jak: książki, broszury i gazety oznaczone symbolami ISBN i ISSN (w przypadku braku tych symboli obowiązywała stawka 7%) oraz publikacji w języku Braille'a, a także map i nut. Stawką 0% objęto również wydawanie i drukowanie wydawnictw dziełowych i prasowych[30].

W styczniu 2001 r. wprowadzono niekorzystne zmiany w podatku od towarów i usług dotyczące rynku książki. Do końca 2003 r. stawkę 0% utrzymano jedynie na sprzedaż w kraju oraz na import książek i broszur oznaczonych symbolem ISBN. W przypadku wydawnictw prasowych stawka 0% dotyczyła tylko czasopism specjalistycznych. Pozostałe czasopisma i gazety, a także nuty i mapy obciążono stawką 7%. Druk książek i czasopism został opodatkowany stawką 22%[31]. Jednakże w lipcu 2001 r. została uchwalona nowelizacja ustawy o podat-

[27] Ibidem, s. 392.

[28] *Polityka kulturalna państwa*, „Przegląd Rządowy" 1993, nr 9, s. 124.

[29] D. Ilczuk, A. Wieczorek, *Przemysły kultury*, w: *Kultura polska w dekadzie przemian*, red. T. Kostyrko, M. Czerwiński, Instytut Kultury, Warszawa 1999, s. 244-245.

[30] Ustawa z dnia 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym, DzU nr 11, poz. 50, art. 50; ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym i zmianie ustawy karnej skarbowej, DzU nr 137, poz. 640, art. 1.

[31] Ustawa z dnia 17 listopada 2000 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym, DzU nr 105, poz. 1107, art. 1, p. 14c.

ku od towarów i usług, przywracająca stawkę 0% na druk książek i czasopism do końca 2003 r.[32]

Od 1 maja 2004 r., po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej, druk książek i czasopism został ponownie opodatkowany stawką 22% podatku od towarów i usług. Pozostałe stawki podatku dotyczące rynku książki zostaną utrzymane do końca 2007 r. Od 1 stycznia 2008 r. sprzedaż w kraju oraz import książek i czasopism specjalistycznych ma być opodatkowana stawką 7%[33].

Poza stosowaniem preferencyjnych rozwiązań dla rynku książki w podatku od towarów i usług państwo podejmuje także bezpośrednią interwencję na tym rynku, która polega na dotowaniu ze środków publicznych wydawnictw książkowych. Wysokość przyznanych dotacji oraz liczbę dotowanych tytułów i oficyn w poszczególnych latach przedstawiono w tabeli 4.

Tabela 4
Bezpośrednia interwencja państwa na rynku książki w latach 1994-2000

Wyszczególnienie	Liczba dotowanych książek	Liczba dotowanych oficyn	Łączna kwota dotacji (zł)
1994	145	72	1 981 210
1995	213	103	4 691 036
1996	204	83	5 629 782
1997	177	103	3 471 571
1998	111	55	2 277 739
1999	129	78	1 473 533
2000	54	35	456 865

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Dotacje – Ministerstwo Kultury, „Notes Wydawniczy" 2001, nr 6, s. 39.

Z danych zaprezentowanych w tabeli 4 wyraźnie wynika, że państwo przekazuje coraz mniej środków w formie dotacji oficynom wydawniczym. W 1994 r. dotowanych było 145 tytułów na łączną kwotę prawie 2 mln zł, natomiast w 2000 r. już tylko 54 tytuły na kwotę niespełna 500 tys. zł.

[32] Ustawa z dnia 5 lipca 2001 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym, DzU nr 80, poz. 858, art. 1, p. 1a.

[33] Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług, DzU nr 54, poz. 535, art. 146, ust. 1, p. 3 oraz zał. nr 3.

Zakończenie

Z rozważań zawartych w artykule wynika, że w latach 1996-2000 rynek książki w Polsce dynamicznie się rozwinął. Do 2000 r. systematycznie rosła liczba wydawanych tytułów książek i ich globalny nakład. W całym analizowanym okresie następował wzrost przychodów osiąganych przez wydawnictwa. W latach 1996-2002 przychody z produkcji książek wzrosły o ponad 220%. Rynek książki kreuje również miejsca pracy dla około 100 tys. osób. Udział liczby pracujących w branży wydawniczej i poligraficznej w stosunku do wszystkich osób zatrudnionych w przemyśle także wzrósł w rozpatrywanym okresie. Zjawisko to należy ocenić pozytywnie, zwłaszcza w sytuacji wzrostu bezrobocia w Polsce w tym samym okresie.

W 2001 r. zauważalne stały się pierwsze oznaki kryzysu na polskim rynku książki. Aby zapobiec jego dalszemu pogłębianiu się, nieunikniona jest – jak sądzę – konsolidacja branży, obejmująca szczególnie duże i średnie podmioty. Należy przypuszczać, że w proces konsolidacji zaangażują się podmioty zagraniczne. Zakończona powinna zostać także prywatyzacja wciąż państwowych wydawnictw, tj. Krajowej Agencji Wydawniczej, Ossolineum, Wiedzy Powszechnej i innych. Szansą dla dalszego rozwoju rynku książki będą także inwestycje, poszerzające zakres usługi internetowych i dalszy rozwój sprzedaży bezpośredniej.

Oceniając interwencję państwa na rynku książki, pozytywnie należy odnieść się do wprowadzenia stawki 0% podatku od towarów i usług na sprzedaż w kraju oraz import książek i broszur oznaczonych symbolem ISBN oraz czasopism specjalistycznych. Stawka ta będzie obowiązywać jednak tylko do końca 2007 r. Pozostaje mieć nadzieję, że po upływie tego okresu zostanie ona utrzymana.

Natomiast wprowadzenie od 1 maja 2004 r. stawki 22% na druk książek i czasopism ma niewątpliwie niekorzystny wpływ na sytuację na rynku książki. Podniesienie stawki podatku od towarów i usług z 0 do 22% spowodowało wzrost cen książek, które już od dawna uznawane są przez konsumentów za „wygórowane”[34]. Wzrost cen książek z kolei prowadzi niewątpliwie do ograniczenia popytu na nie.

Wprowadzenie stawki 22% w podatku od towarów i usług na druk książek znacznie pogarsza również sytuację wydawców, którzy będą musieli zapłacić całość podatku w momencie rozliczenia faktury za druk, a odliczą sobie ten po-

[34] Z badań przeprowadzonych przez M. Świtałę wynika, że cena książek została uznana przez 77% badanych za ważny czynnik, decydujący o ich zakupie. Jednocześnie 44% konsumentów jest w stanie przeznaczyć na zakup książki do 20 zł, a 33% kupi książkę pod warunkiem, że jej cena nie przekroczy 50 zł. Patrz: M. Świtała, *Zachowania konsumentów i marketing na rynku książki*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2003, s. 65, 78-79.

datek dopiero od wartości sprzedanych książek. Biorąc pod uwagę fakt, że przeciętny nakład zostaje sprzedany w ciągu roku, oznacza to konieczność zwiększenia ilości pieniędzy w obrocie o około 20%. Powstaje obawa, że w takiej sytuacji poradzą sobie jedynie największe, najsilniejsze wydawnictwa, posiadające wysoki kapitał obrotowy.

Bibliografia

Literatura

Adamiec W., *O rynku wydawniczo-księgarskim*, w: *Komercjalizacja w kulturze. Szanse i zagrożenia*, red. S. Golinowska, Instytut Kultury, Warszawa 1992.

Dotacje – Ministerstwo Kultury, „Notes Wydawniczy" 2001, nr 6.

Gołębiewski Ł., *Rynek książki w Polsce 1998*, Wydawnictwo Herbud s.c., Warszawa 1998.

Gołębiewski Ł., *Rynek książki w Polsce 2000*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2000.

Gołębiewski Ł., *Rynek książki w Polsce 2001*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2001.

Gołębiewski Ł., *Rynek książki w Polsce 2002*, t. 1: *Wydawnictwa*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2002.

Gołębiewski Ł., *Rynek książki w Polsce 2002*, t. 2: *Dystrybucja*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2002.

Gołębiewski Ł., *Rynek książki w Polsce 2003*, t. 1: *Wydawnictwa*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2003.

Gołębiewski Ł., *Rynek książki w Polsce 2003*, t. 2: *Dystrybucja*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2003.

Humel W., *Spółka pracownicza szansą przetrwania profesjonalnej księgarni. Przypadek Domu Książki w Koszalinie*, w: *Rynek w kulturze*, red. S. Golinowska, Instytut Kultury, Warszawa 1993.

Ilczuk D., Wieczorek A., *Przemysły kultury*, w: *Kultura polska w dekadzie przemian*, red. T. Kostyrko, M. Czerwiński, Instytut Kultury, Warszawa 1999.

Pacut M., *Rynek książki w Polsce w drugiej połowie lat 90*, „Handel Wewnętrzny" 2002, nr 1.

Polityka kulturalna państwa, „Przegląd Rządowy" 1993, nr 9.

Świtała M., *Zachowania konsumentów i marketing na rynku książki*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2003.

Walewska J., *Raport o księgarstwie*, Biblioteka Analiz, Warszawa 2000.

Inne źródła

Adamiec W., Kołodziejczyk B., *Rynek książki w Polsce*, Komisja Wydawnictw Elektronicznych Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, „Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy" 2001, nr 28.

Gołębiewski Ł., *Czas wielkich sieci*, „Rzeczpospolita" 2001, nr 2.
Gołębiewski Ł., *Kolejny rok cięcia kosztów*, „Rzeczpospolita" 2001, nr 114.
Gołębiewski Ł., *Panują na rynku książki*, „Rzeczpospolita" 1996, nr 23.
Gołębiewski Ł., *Rosną zyski i obroty*, „Rzeczpospolita" 1997, nr 32.
Gołębiewski Ł., *Większe zyski, mniej książek*, „Rzeczpospolita i Książki" 1998, nr 21.
Gołębiewski Ł., *Wzrost zahamowany*, „Rzeczpospolita" 2000, nr 58.
Roczniki statystyczne kultury za lata 1997-2002, GUS, Warszawa 1998-2003.
Rocznik Statystyczny Kultury w 2003 roku, GUS, Warszawa 2004, wydawnictwo elektroniczne, www.stat.gov.pl.
Ustawa z dnia 23 grudnia 1988 r. o zmianie kodeksu handlowego, DzU nr 41, poz. 326.
Ustawa z dnia 8 stycznia 1993 r. o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym, DzU nr 11, poz. 50.
Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym i zmianie ustawy karnej skarbowej, DzU nr 137, poz. 640.
Ustawa z dnia 7 listopada 1997 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych, DzU nr 152, poz. 722.
Ustawa z dnia 17 listopada 2000 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym, DzU nr 105, poz. 1107.
Ustawa z dnia 5 lipca 2001 r. o zmianie ustawy o podatku od towarów i usług oraz o podatku akcyzowym, DzU nr 80, poz. 858.
Ustawa z dnia 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług, DzU nr 54, poz. 535.

CREATION AND DEVELOPMENT OF POLISH LIBRARY MARKET IN 1996-2003

Summary

After the year 1989 processes of implementing market process in cultural activity have began in Poland. Nowadays so called "cultural markets", including fonography market, kinematography, library market, press, radio and TV, create large sector, which induce growth of economy on the national and regional level.

The aim of the article is to present and estimation of development one of the cultural market – library market in Poland. Particular attention is paid to the organization of this market. In the article the state's instruments influencing polish library market are also presented.

